

RADOŠU PERSONU SITUĀCIJA LATVIJĀ 2012.GADĀ

Latvijas Kultūras akadēmijas Kultūras socioloģijas
un menedžmenta katedra
Latvijas Radošo savienību padome

Pētījuma pamatojums

- Pētījums tika veikts pēc Latvijas Radošo savienību padomes (LRSP) pasūtījuma;
- tā pamatojums sakņots nepieciešamībā precizēt radošo personu sociālā nodrošinājuma situāciju Latvijā 2012. gadā
- Radošo personu viedokļu izpēte tika skatīta kā būtisks instruments, kas ļautu paplašināt informatīvo un argumentācijas bāzi LRSP un politikas veidotāju diskusijās par labāko politikas alternatīvu izvēli radošo personu darbības normatīvajā regulējumā

Pētījuma problēma

- Precīzu datu trūkums par radošo personu darba attiecību modeļiem, ienākumu struktūru, avotiem un to pašreizējo sociālo nodrošinājumu –
- tas apgrūtina/neļauj izvēlēties piemērotāko valsts intervences pakāpi un instrumentus radošo personu darbības regulējumam

Ierobežojumi

- Problēmas izpratni sarežģī *radošo personu* grupas nehomogenitāte un neprecīzās robežas, jo nav vispāratzītu formalizētu pazīmju, kas ļautu veikt korektu un argumentētu radošo personu uzskaiti (*mākslinieku reģistrs?, Latvijas radošo savienību biedri?*)
- Var būtiski atšķirties gan subjektīvie/objektīvie grupas piederības rādītāji, gan formālie (iegūtā izglītība)/neformālie (strādā radošu darbu) piederības kritēriji.

Problēmas konteksts

- Diskusija par to, vai un kāpēc radošajām personām nepieciešams īpašs ienākumu un sociālā nodrošinājuma regulējums? Kāda ir radošo personu nozīme un statuss sabiedrībā kopumā?
- Kas pamato valsts intervences nepieciešamību? Vai valsts intervence attiecināma tikai uz RP sociālajām garantijām?
- Pretruna starp politikas plānošanas dokumentos pasludināto radošo/ kultūras industriju atbalstu un radošo personu konkurētspējas stiprināšanas iniciatīvu trūkumu

Pētījuma mērķis

- izpētīt radošo personu sociālā nodrošinājuma pašnovērtējumu un priekšstatus par esošo un vēlamu valsts atbalstu radošajām personām
- *Pētījums vērsts uz radošo personu atsevišķu dzīves kvalitātes rādītāju izpēti, lai noskaidrotu radošo personu sociālā nodrošinājuma riskus*

Pētījuma uzdevumi/jautājumi

- noskaidrot, kāda veida darba attiecības raksturīgas radošām personām;
- izpētīt radošo personu nodokļu maksāšanas praksi;
- noskaidrot, vai un kādos aspektos radošas personas jūtas nenodrošinātas;
- noskaidrot, kādi ir radošo personu priekšstati par radošā darba novērtējumu sabiedrībā, tai skaitā valsts politikas līmenī
- uzzināt, vai un kā atalgojuma situācija nozarē ietekmē radošo personu emigrāciju;
- noskaidrot, vai radošas personas ir ieskaitāmas sociālā riska grupā;
- uzzināt respondentu viedokli par nepieciešamajām izmaiņām radošo personu sociālā nodrošinājuma normatīvajā regulējumā;
- noskaidrot, vai un kā atšķiras dažādu nozaru radošo personu viedoklis pētāmajos jautājumos

Pētījuma METODOLOĢIJA

Jauktā pētnieciskā stratēģija:

kvantitatīvie(interneta aptauja) dati + **kvalitatīvie** dati(dziļās interv.)

**Statistisks (%) mērķa grupas
viedokļa sadalījums par
darba attiecībām, ienākumu
apjomu u.c.**

**Radošo personu
personiskās
pieredzes un
subjektīvās izjūtas
sociālā
nodrošinājuma
jaut.**

Izlase

Kvantitatīvā aptauja

WebResearch rīkā
veidota internetaptauja
Nozares speciālistu
veidoti saraksti
(7 nozares)
n=493

Dziļās intervijas

Dažādu radošo profesiju
pārstāvji:
mūziķi, gleznotāji, aktieri,
modes un interjera
dizaineri, fotogrāfi

Mērķtiecīgā izlase:
20 informanti

IZLASES DEFINĒŠANA

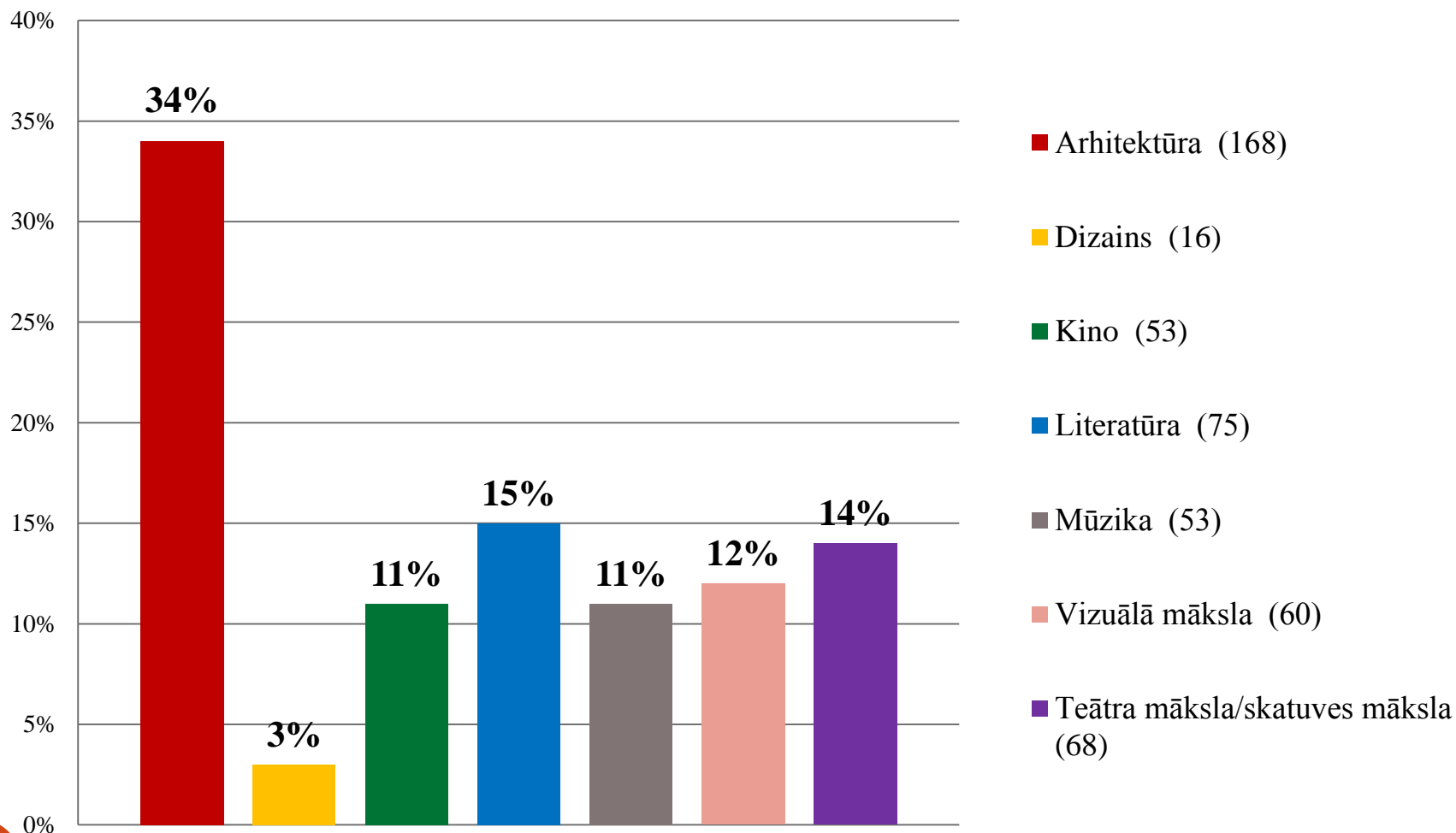
Radoša persona – kultūras/radošajā nozarē nodarbinātie, kas rada vai piedalās kāda kultūras produkta izveidē, ko nodod sabiedrības vērtējumam, un saņem par to finansiālu atlīdzību/ autoratlīdzību.

Radošā/kultūras nozare – pētījuma ietvaros termins definēts kā 7 nozares – arhitektūra, dizains, kino, literatūra, mūzika, vizuālā māksla, skatuves māksla. Pie katras nozares pieskaitāmi arī konkrētās nozares kritiķi un teorētiķi.

Tajā skaitā teātris, balets, opera, dejas māksla, producēšana u.tml.

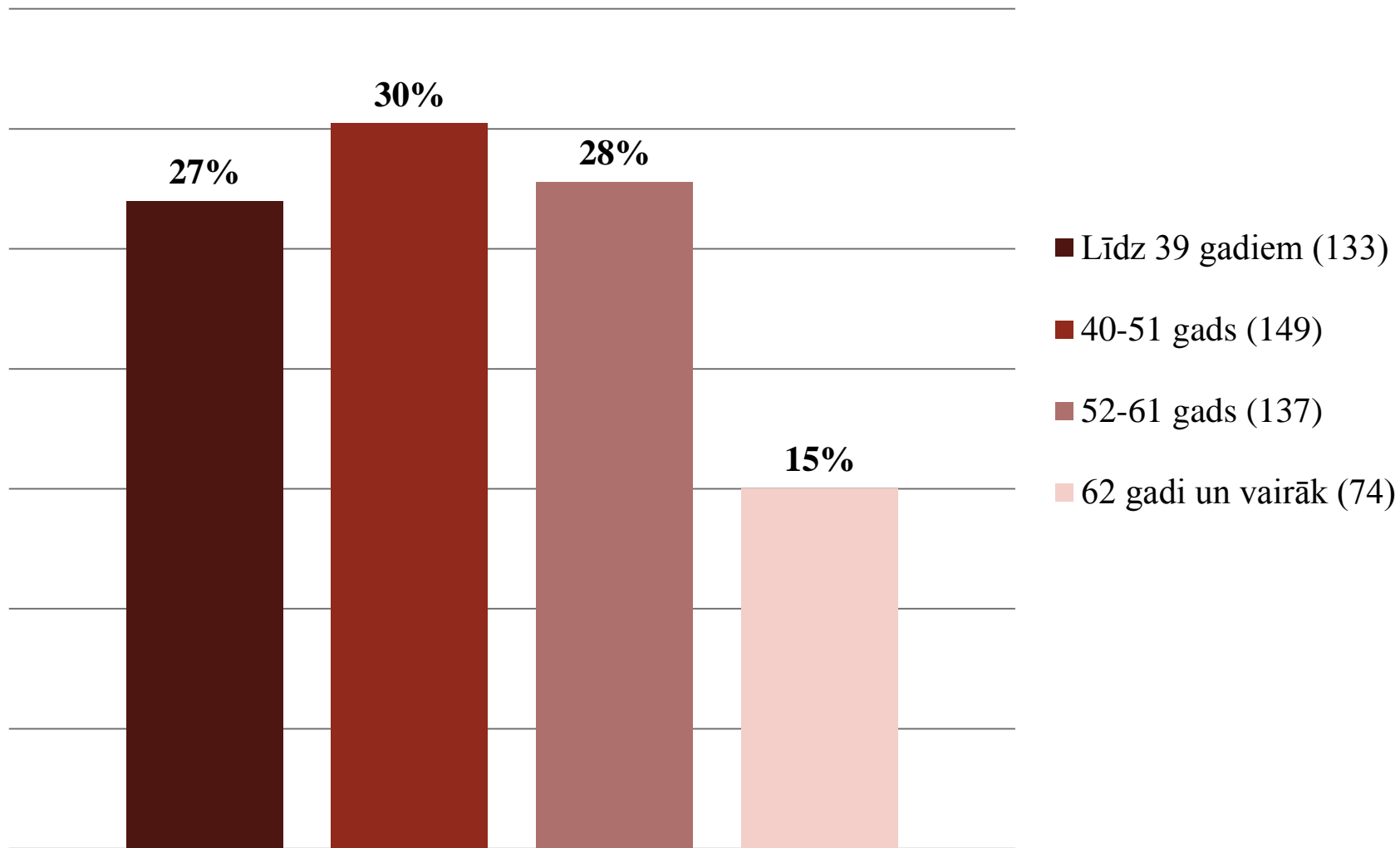
RESPONDENCE:NOZARE

Kultūras nozare, kurā galvenokārt darbojas vai ir darbojies respondents:

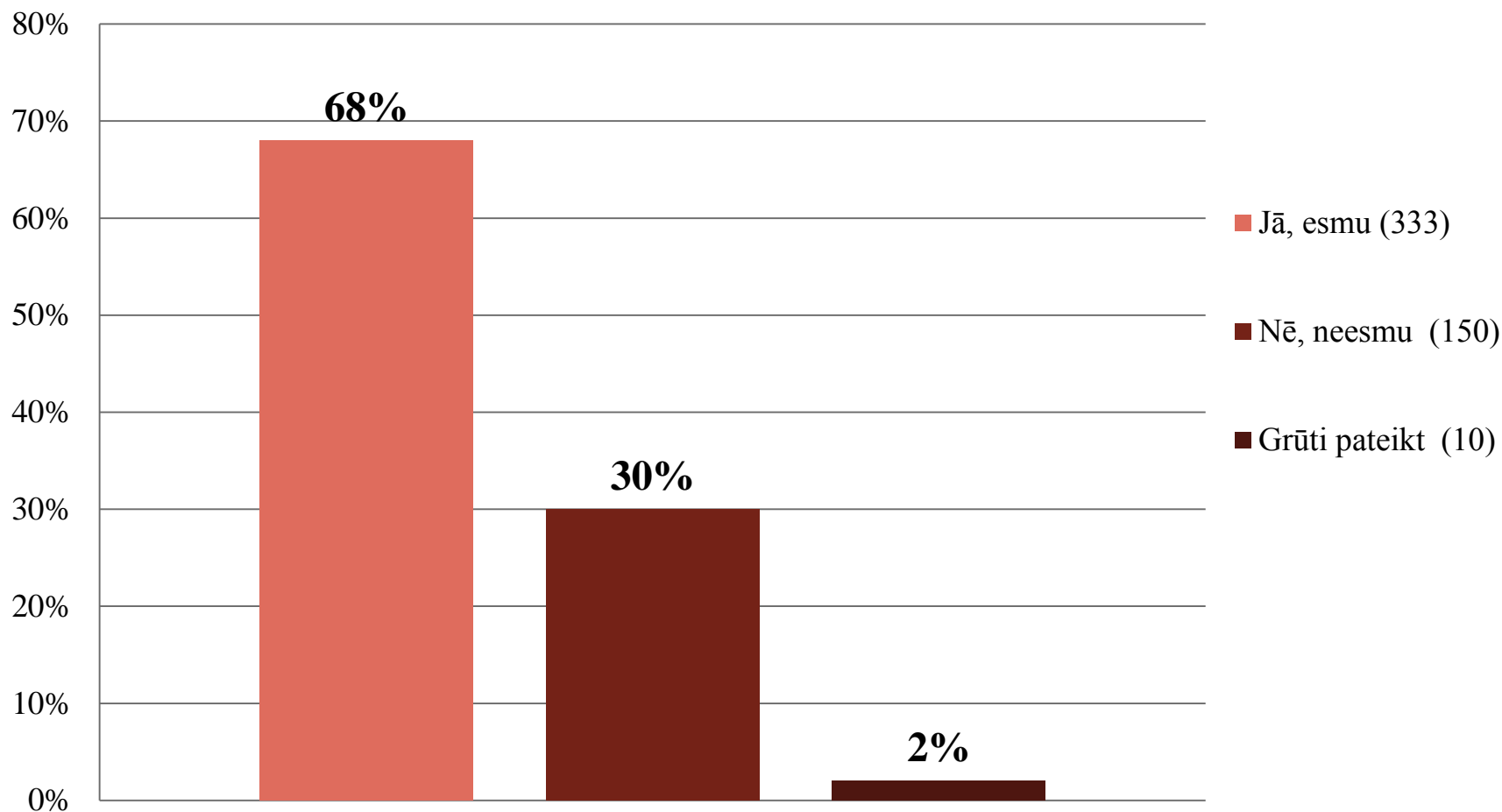
RESPONDENCE: VECUMS

Respondenta vecums:

RESPONDENCE: dalība LRS

Vai pašlaik respondents ir vai nav kādas Latvijas Radošo savienību biedrs:

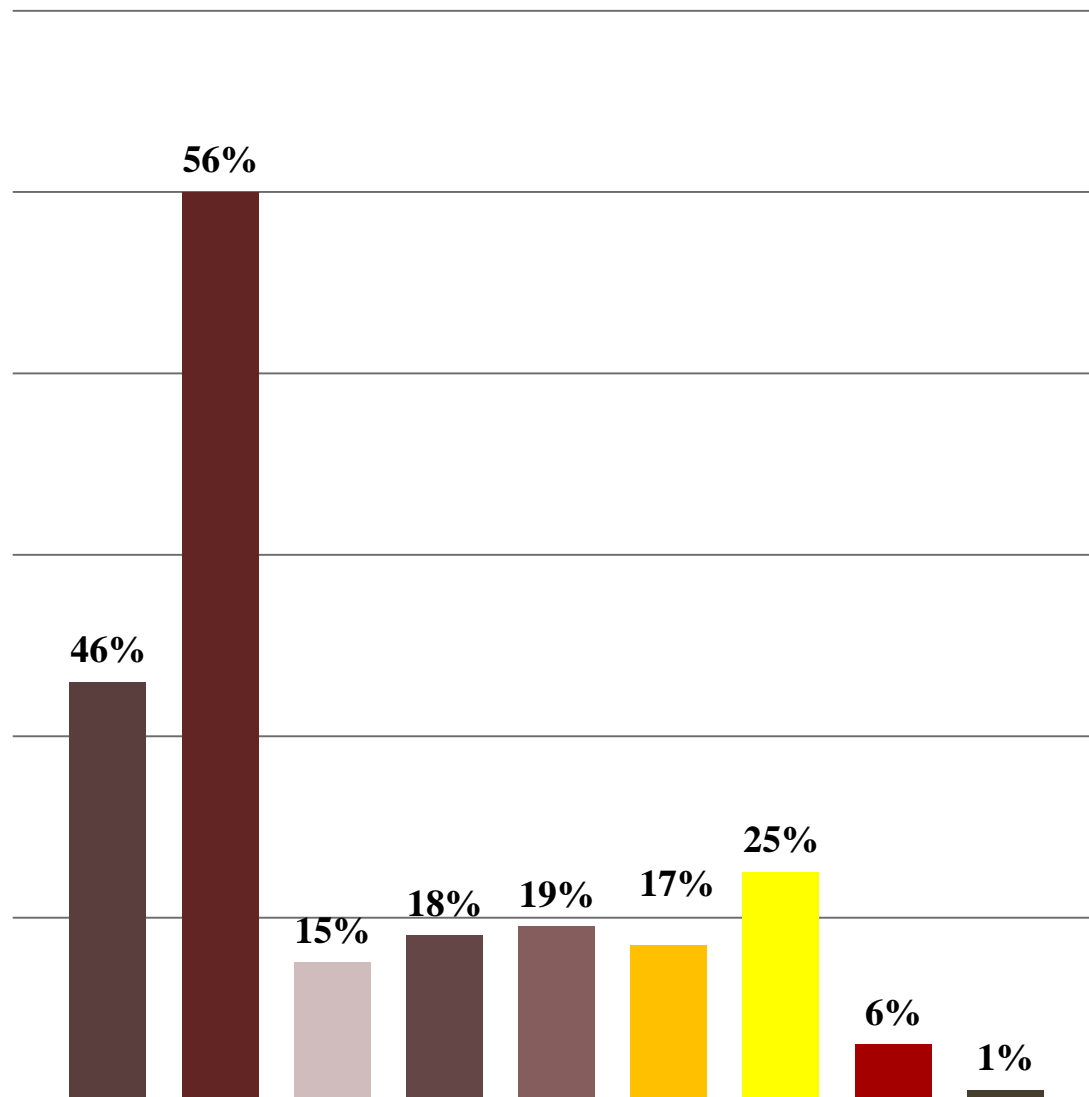

DATI

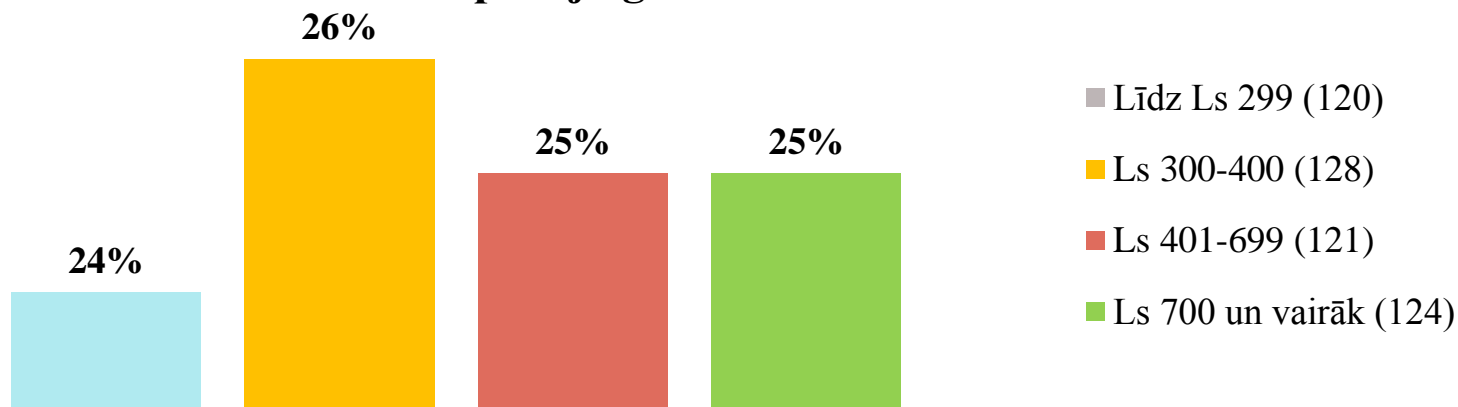
**Radošām personām
raksturīgās darba
attiecības**

Darba attiecību veids, kurā respondents veicis radošu darbu:

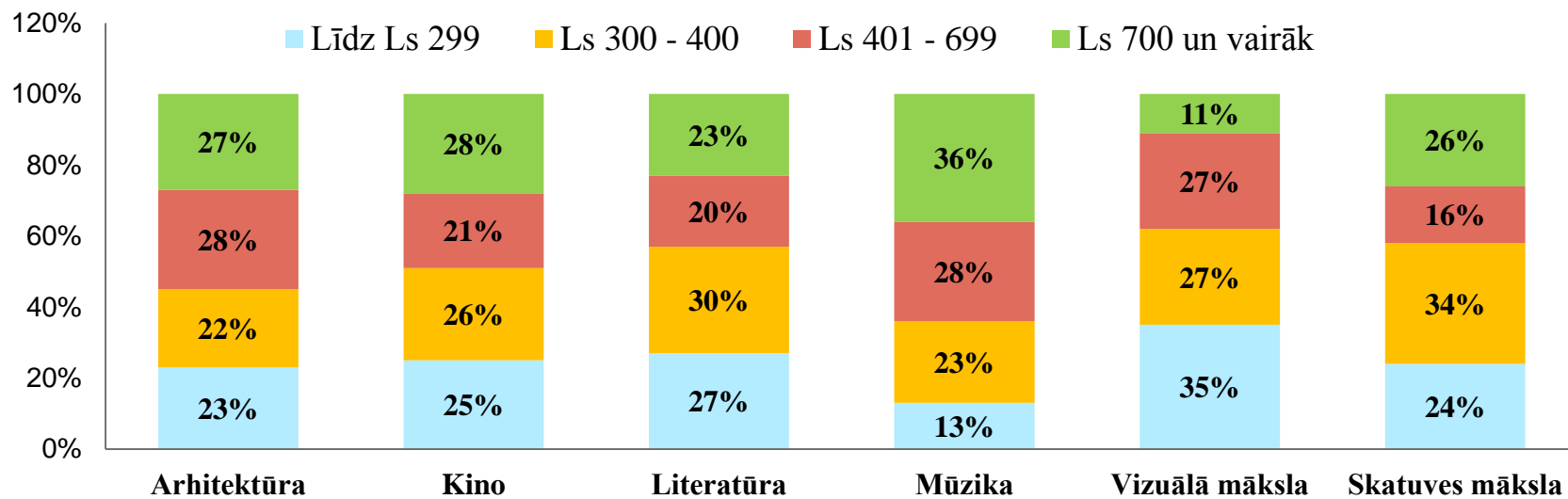
- Uz darba līguma pamata (225)
- Uz autoratlīdzības līguma pamata (274)
- Uz uzņēmuma līguma pamata (74)
- Kā pašnodarbināta persona (88)
- Kā darba devējs, uzņēmējs, SIA utml. (93)
- Darbs uz projektu realizācijas laiku (84)
- Bez līguma, neoficiāli (123)
- Nevienā no minētajiem (29)
- Grūti pateikt (5)
- * Vairākatbilžu jautājums

Respondenta vidējie neto ienākumi mēnesī pēdējā gada laikā:

Respondenta vidējie neto ienākumi mēnesī pēdējā gada laikā, dažādās nozarēs:

❖ *Mēnesī, vadot pasākumus un citas radošus darbus, var nopelnīt, atskaitot nodokļus un izdevumus, tikai 40 Ls.*

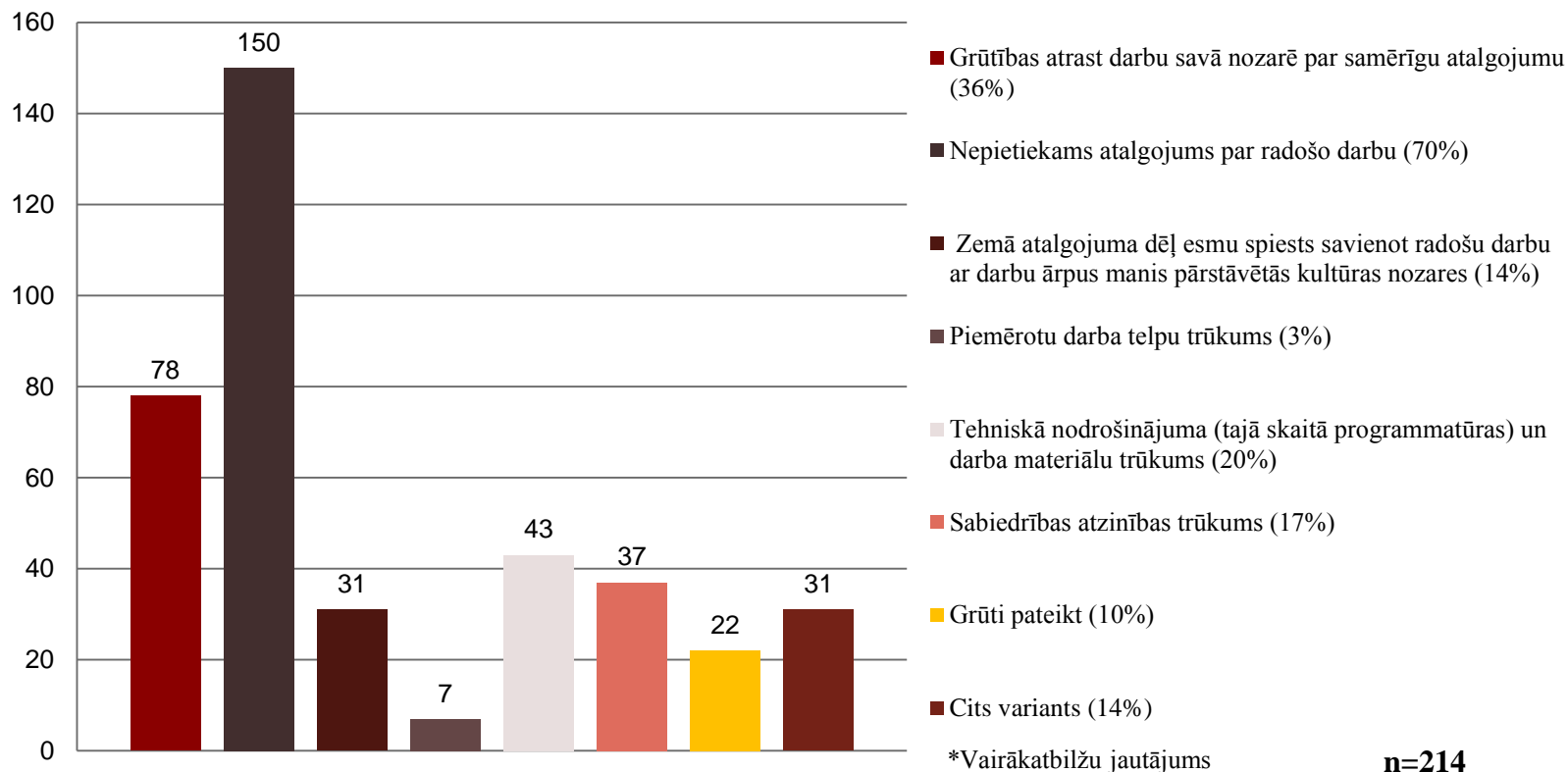
❖ *Mani ienākumi ir ļoti svārstīgi - ir mēneši, kad nav tiešām nekā, ir mēneši, kad saņemu 500ls. Viss ir atkarīgs no tā, cik bieži ir uzaicinājumi uzstāties. Vidējie ienākumi mēnesī varētu būt 100ls. Ar to nepietiek, lai nosegtu ikmēneša rēķinus un dzīvošanas izdevumus. Pašlaik es dzīvoju pie vecākiem un vismaz par īres maksu un tādām lietām man nav jādomā. (mūziķe)*

❖ *Ienākumi ir saistīti tikai ar fotografēšanu, tomēr to apjoms katru mēnesi nav vienāds un regulārs.*

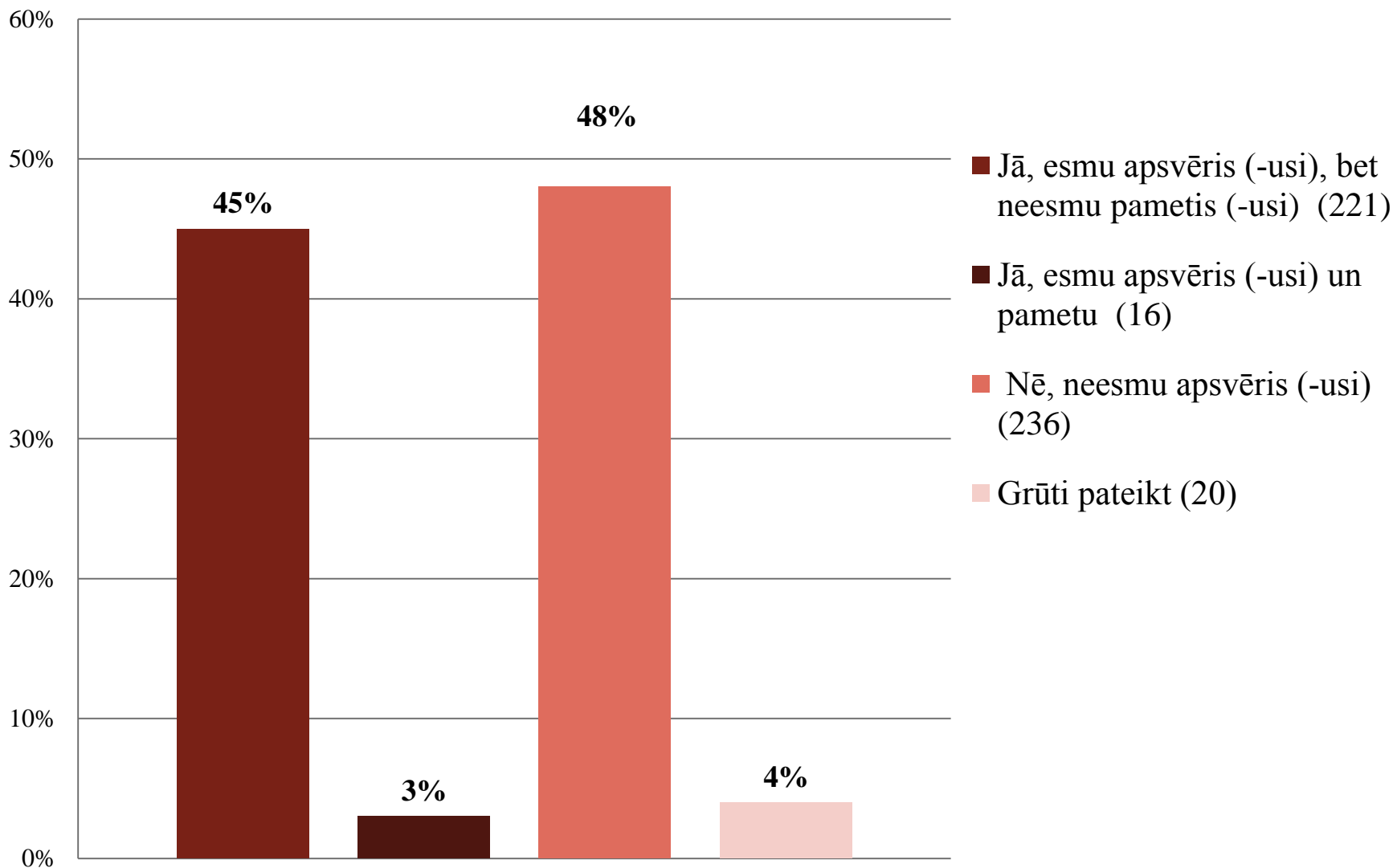
❖ *Citreiz pat vairākus mēnešus neko nevar pārdot, tas ir kā kuru reizi. Bet, kad pārdodu kādu gleznu, uzreiz par to naudu nopērku otaš un krāsas. Tās visas ir ļoti dārgas, tāpēc pat citreiz sanāk galīgi pa nullēm, ļoti reti ir tā, ka kaut ko varu nopelnīt.*

Problēmas, ar kurām saskaras tie, kuru ienākumus veido tikai radošais darbs

Galvenās problēmas radošajā darbā, ar kurām saskārušies respondenti, kuru ienākumus (visus vai lielāko daļu no tiem) sastāda ienākumi no radošā darba:

Vai kultūras nozarē pastāvošo problēmu dēļ respondents ir vai nav apsvēris iespēju pamest radošās darbības jomu pavisam:

Secinājumi

- Kultūras nozares pārstāvju vidū pēdējā gada laikā izplatītākais ir darbs uz darba līguma pamata (59%) un uz autoratlīdzības līguma pamata (53%)
- Veicot tieši radošu darbu, situācija mainās – pārstāvētākais ir darbs uz autoratlīdzības līguma pamata (56%), kamēr uz darba līguma pamata strādājuši 46% respondentu
- Veicot darbu bez līguma (neoficiāli) nav izteiktas atšķirības starp to respondentu skaitu, kas norādījuši šo darba attiecību veidu, veicot radošu darbu (25%), un kopējo darba attiecību veidu statistiku (26%) Līdz ar to neoficiāla darba attiecības tikai daļēji ir attiecināmas uz radoša darba veikšanu.

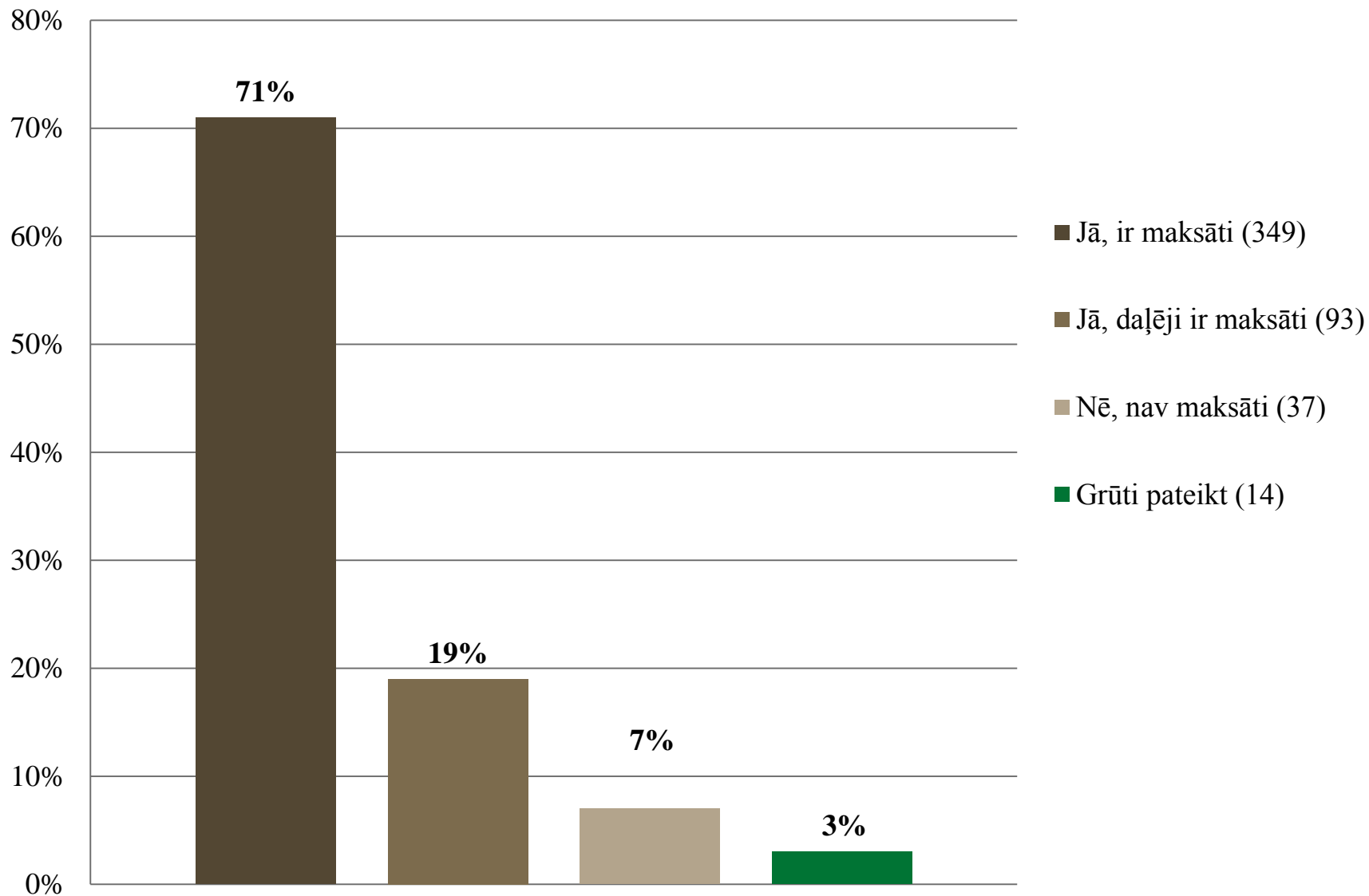
Secinājumi

- Darba attiecību modeļi neviendabīgi, stabilākas darba attiecības tur, kur nodarbinātība nav tieši saistīta ar radošu darbu
- Dominē autoratlīdzības līgums, arī citi darba attiecību veidi, kuri paredz t.s. «ārštata» jeb *freelance* darba attiecības un neregulāras nodarbinātības formas
- Vienam cilvēkam vairāki darba attiecību modeļi – sarežģītāka nodokļu maksāšanas prakse, nepieciešams īpašs nodokļu maksāšanas «menedžments»

DATI

**Radošām personām
raksturīgā nodokļu
maksāšanas prakse**

Vai no respondenta ienākumiem no radošā darba ir vai nav maksāti nodokļi pēdējā gada laikā:

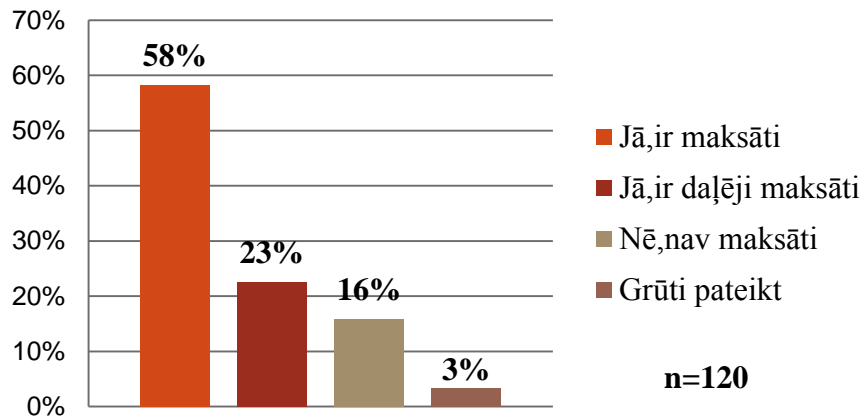
Visbiežāk izteiktais viedoklis par iemesliem, **kāpēc** kultūras nozarē strādājošie **mēdz nemaksāt nodokļus:**

❖ 61% sniedza populārāko atbildi - specifisko ienākumu dēļ: **algas vai autoratlīdzības radošajā nozarē ir pārāk mazas, padarītajam darbam neadekvātas, kā arī tās nereti ir neregulāras vai vispār netiek saņemtas par paveikto darbu;**

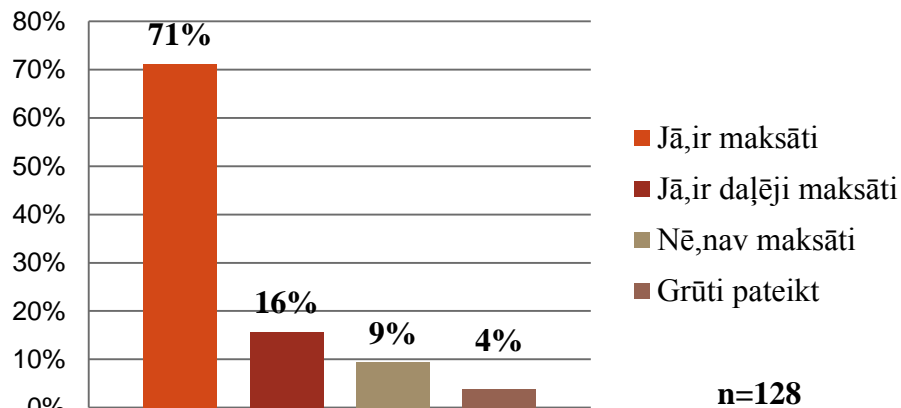
❖ 12% minējuši citu ar atalgojumu saistītu aspektu – nesakārtotā un īpatnējā atalgojuma saņemšanas prakse kultūras nozarē, t.i. specifiskās attiecības starp pasūtītāju un darba izpildītāju. Piemēram, **privāto pasūtītāju vēlmes; pasūtītāja nevēlēšanās sakārtot nodokļu maksāšanas jautājumu un ietvert to līgumā; gadījumi, kad pasūtītājs apsola, bet nesamaksā nodokļus; pasūtītāja vēlme maksāt bez līguma, „aploksnē”;** darba devējs ir par to atbildīgs un darbiniekiem neatskaitās, vai nodokļus ir nomaksājis.

❖ 8% respondentu izteikuši viedokli, ka nodokļu nemaksāšana ir veids, kā **ietaupīt līdzekļus**, algu un samazināt darba izmaksas, jo noderīgāk naudu ir ietaupīt, nekā iemaksāt to sociālajās garantijās. Tāpat 7% min viedokli, ka **nodokļu apjoms ir pārāk liels**, lai tos nomaksātu.

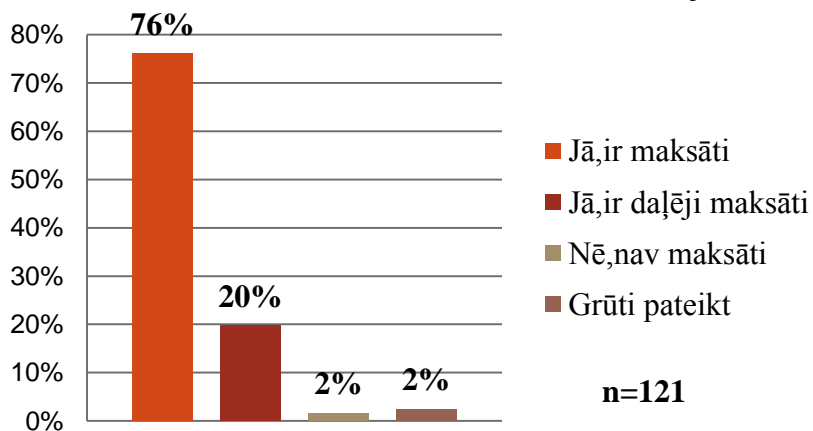
Vai no to respondentu, kuru vidējie mēneša ienākumi pēdējā gada laikā bija līdz 299Ls, radošā darba ienākumiem tika maksāti nodokļi:

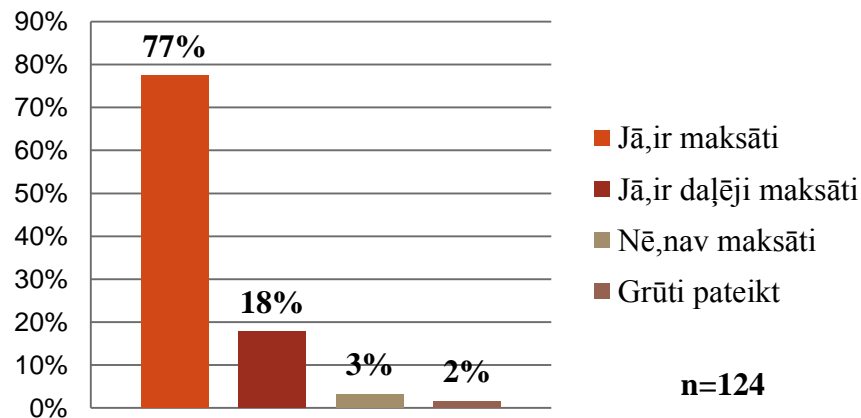
Vai no to respondentu, kuru vidējie mēneša ienākumi pēdējā gada laikā bija 300-400Ls, radošā darba ienākumiem tika maksāti nodokļi:

Vai no to respondentu, kuru vidējie mēneša ienākumi pēdējā gada laikā bija 401-699Ls, radošā darba ienākumiem tika maksāti nodokļi:

Vai no to respondentu, kuru vidējie mēneša ienākumi pēdējā gada laikā bija Ls 700 un vairāk, radošā darba ienākumiem tika maksāti nodokļi:

Secinājumi

- Vismaz daļu nodokļu kopā maksā 90% respondentu (71% - pilnībā, 19% - daļēji)
- Visvairāk maksātais ir iedzīvotāju ienākumu nodoklis (84% respondentu)
- Valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas maksājuši 59% respondentu
- 15% maksā mikrouzņēmuma nodokli, kas ir tikai nedaudz mazāk kā tie, kas atzīst, ka radošo darbību veic kā uzņēmēji vai darba devēji (19%)
- **34%** respondentu atzīst, ka **ir bijuši ienākumi, no kuriem nav maksātas sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas**, kas nozīmē, ka trešajai daļai respondentu vēlāk būs iespējamās problēmas ar pensijas apmēru un citām sociālajām garantijām.

DATI

**Radošo personu
sociālā
nodrošinājuma
pašvērtējums**

Pētīts viedoklis par sekojošiem sociālā nodrošinājuma instrumentiem

- Slimības lapa
- Dekrēta atvaļinājums
- Apmaksāts atvaļinājums
- Maternitātes/paternitātes pabalsts
- Pensija
- Bezdarba pabalsts
- Veselības apdrošināšana

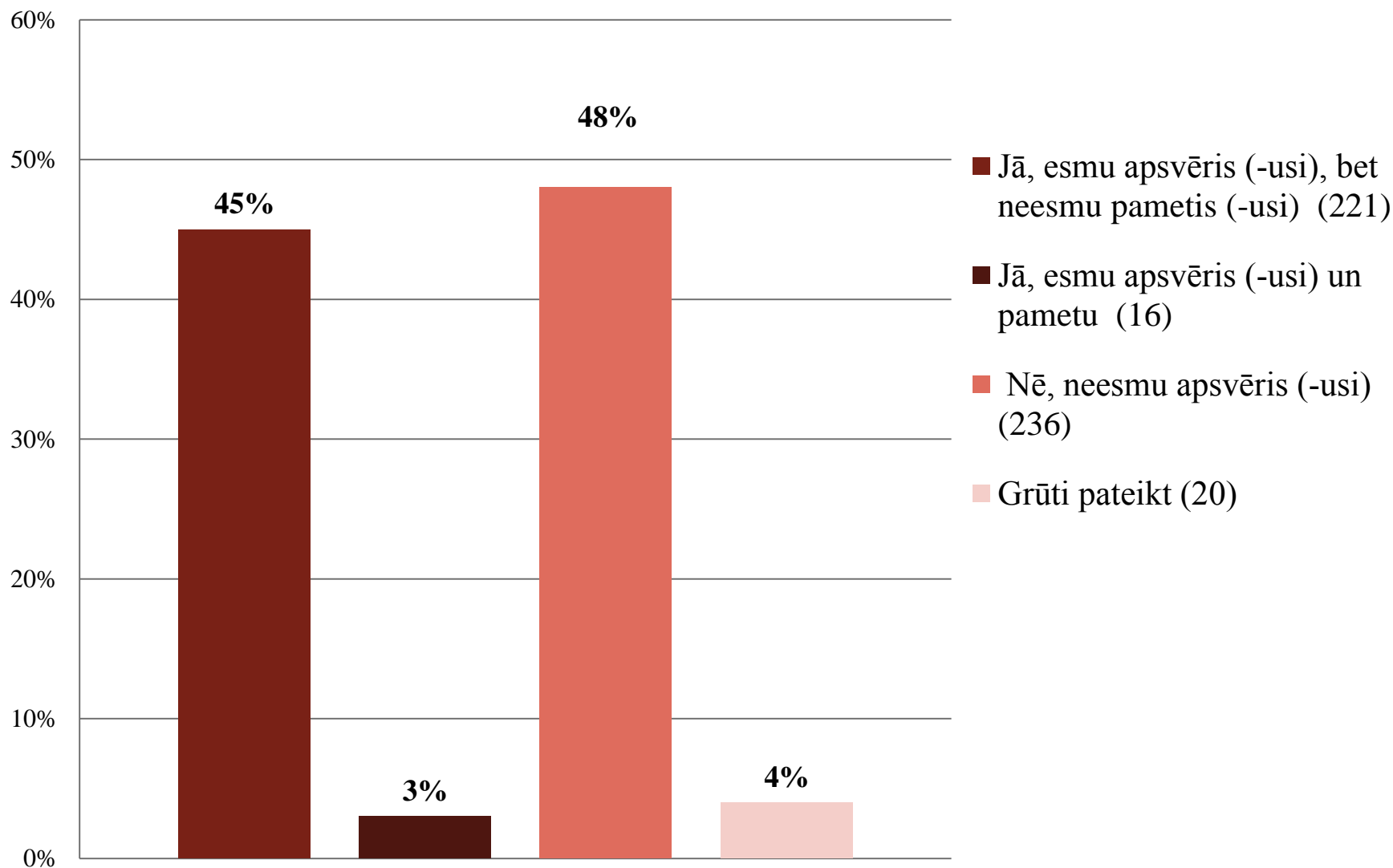
Respondentu sociālā nodrošinājuma pašnovērtējums ir ļoti neviendabīgs

- Slimības lapas izņemšanu kā trūkumu izjutuši 21%
- iešanu apmaksātā atvaļinājumā - 30%,
- bezdarba pabalsta trūkumu - 15%,
- dekrēta atvaļinājuma saņemšanas trūkumu - 9%
- maternitātes/paternitātes pabalsta trūkumu 12%
- pensijas saņemšanas trūkumu ir izjutuši 10%
- veselības apdrošināšanas trūkumu izjutuši 43%.
- Atbildes ietekmē konkrētā respondenta dzīves pieredze

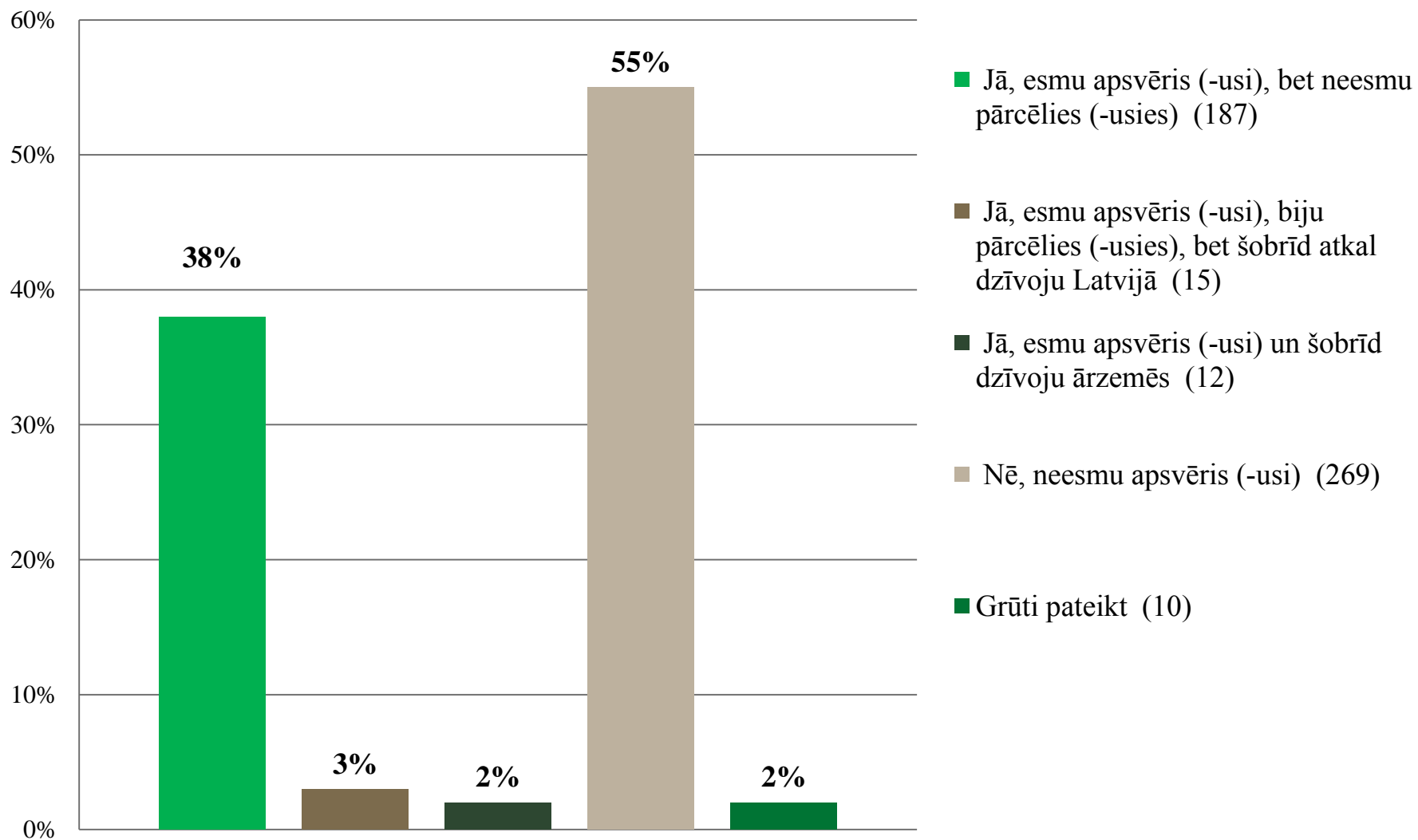
DATI

**Radošo personu
sociāli ekonomiskās
situācijas sekas**

Vai kultūras nozarē pastāvošo problēmu dēļ respondents ir vai nav apsvēris iespēju pamest radošās darbības jomu pavisam:

Vai kultūras nozarē pastāvošo problēmu dēļ respondents ir vai nav apsvēris iespēju pārcelties uz citu valsti:

DATI

**Vai un kas jāmaina
valsts regulējumā**

Kam jāregulē un kas jāregulē

Kam jāregulē

- Lielākā daļa respondentu vēlas, lai radošu personu sociālo stāvokli regulētu un pārraudzītu **valsts** likumdošana
- 6% uzskata, ka tai jābūt nozari pārstāvošai savienībai, arodbiedrībai vai organizācijai
- 54% - atsevišķam likumam „Par radošo personu statusu”
- 21% - valsts vispārējai likumdošanai

Kas jāregulē

- 62% respondentu uzskata, ka valsts atbalsta saņemšana vissvarīgākā būtu veselības aprūpes garantiju nodrošināšanā
- 56% - pensiju nodrošināšana
- 45% atbalsts un stipendijas radošā darba veikšanai
- 34% autoratlīdzības regulēšana

Dominējošo atbildi uz jautājumu, **kāpēc valstij vajadzētu atbalstīt tieši radošās personas**, sniedza 23% respondentu, apgalvojot, ka radošās personas ir jāatbalsta tāpēc, ka tās **palīdz veidot kultūrvidi**, un kultūra ir katras **nacionālas un neatkarīgas valsts pamatā**; ir svarīgi saglabāt nacionālās vērtības, t.sk., valodu.

❖ *Valsts identitātes nesēji, kuros ieguldīts liels valsts kapitāls izglītības periodā, kuru nebūtu prātīgi pazaudēt, un radošā (arī finansiālā) atdeve pat pēc autora fiziskās nāves.*

❖ *Radošais process ir ieguldījums. Ne tikai radošās personas attīstībā, bet arī valsts. Radošās personas ir valsts seja. Un mums nav jāglauda valstij un komercijai pa spalvu, lai mūs atbalstītu. Jābūt otrādi - jāatbalsta radošie, lai mēs vispār esam.*

❖ *Radošie cilvēki ir katras valsts vizītkarte.*

❖ *Jo kultūra ir ne tikai nacionālas valsts pamats, bet arī valsts ekonomikas viens no stūrakmeņiem - bez kultūras nenotiek itin nekāda ekonomiska attīstība. Ja, teiksim, pilsētā nav kultūras, talantīgie cilvēki (arī talantīgi izgudrotāji, ražotāji, strādnieki) dodas prom no šīs pilsētas, jo viņiem ir garlaicīgi...*

Secinājumi

- Dominē respondentu neapmierinātība ar radošā darba novērtējumu no valsts institūciju puses; respondenti min valsts vienaldzību kā vienu no problēmām, ar kurām nākas saskarties radošajā darbībā.
- Ir dažādi priekšstati par to, kam jāregulē kas, tomēr dominē viedoklis, ka nepieciešama valsts intervence
- Ir daudzveidīgi priekšstati par dominējošo atbalsta formu, ko nosaka respondenta šī brīža dzīves aktuālās problēmas
- Tai pašā laikā, pastāvošais fatālistiskais un ciniski/pesimistisks skatījums uz tādu valsts sociālās nodrošināšanas garantiju instrumentu kā pensijas, vājina ticību valsts atbalsta instrumentiem kopumā

DATI

**Dažādu nozaru
radošo personu
viedoklis**

Būtiski atšķiras viedokļi daudzos jautājumos

- Respondentu viedokļa sadalījumu ietekmē respondenta pārstāvētā nozare
- sniegtās atbildes tādos jautājumos kā *darba attiecību veidi, ienākumi, to sadalījums, piederība radošajām savienībām, būtiskākie atbalsta veidi* u.c. parāda, ka dažādu radošo nozaru respondentu pieredze un attieksme atšķiras pietiekami būtiski
- Zemāk sniegtie piemēri uzskatāmi pierāda, ka respondentu pieredzi un vērtējumus ietekmē to pārstāvētā kultūras nozare, kas liek meklēt arī katrai nozarei specifiskus sociālā nodrošinājuma risinājumus un atbilstošās nozares atbalsta veidus

Atšķirību piemēri

- Literatūras nozarē strādājošie vismazāk norādījuši (32%), ka radošo darbu veic uz darba līguma pamata, sekojoši norādot, ka lielāko daļu ienākumu saņem ārpus sevis pārstāvētās nozares, un uzsverot, ka vislielākais valsts atbalsts tiek sagaidīts tieši autoratlīdzību jomā (42%)
- Skatuves mākslas nozares pārstāvji norāda, ka lielāko daļu ienākumu saņem, strādājot savā nozarē (59%), attiecīgi grūtības atrast darbu savā nozarē kā problēmu norādot samērā reti, tomēr uzsverot, ka saņemtais atalgojums ir neatbilstošs, kā dēļ apsvēruši pamest darbības jomu pavisam
- Mūzikas nozares pārstāvji visbiežāk strādā bez līguma (32%), bet visretāk ir apsvēruši pamest radošās darbības jomu

Vispārēji secinājumi/rekomendācijas

- **Galvenais uzdevums, vājināt tendenci, kad tieši radošās darbības veikšana palielina nabadzības un sociālā nodrošinājuma riskus; lai saglabātu nozarē nodarbināto skaitu un to konkurētspēju nozares iekšienē un darba tirgū kopumā**
- Radošo personu grupas nehomogenitāte (*pēc radošās darbības veida, izglītības, līdzdalības pakāpes, vecuma, ienākumiem, konkurētspējas*) paredz precizēt kritērijus, kas kādu nodarbināto personu ļauj definēt kā radošo personu
- Valsts intervence un sociāli-ekonomiskā atbalsta instrumenti jāpiemēro gan radošās darbības nozares specifikai, gan radošās personas ienākumu avotam un veidam

Vispārēji secinājumi/rekomendācijas

- Ņemt vērā kopējo darba tirgus tendenci, kad palielinās «freelance» darba ņēmēju un nepilna laika/periodiski (projektos) nodarbināto cilvēku skaits, kuru vidū būtisks ir radošo personu īpatsvars, atbilstoši :
- Izstrādāt piemērotus atbalsta mehānismus tām radošajām personām, kuru ienākumi ir neregulāri un/vai zemi, kas būtiski palielina sociālā nodrošinājuma riskus;

Vispārēji secinājumi/rekomendācijas

- Izvēloties intervences veidu, izmantot kompleksas atbalsta formas, piemērojot tos sociālā nodrošinājuma riska **cēloņiem**:
- sociālās atbildības stimulēšanas mehānismus, kas piemēroti tieši radošajām personām (gadījumos, kad netiek maksāti nodokļi)
- ienākumu izlīdzināšanas instrumentus neregulāru ienākumu gadījumā
- konkurētspējas stiprināšanas instrumentus (tālākizglītība, mūžizglītība, uzņēmēju-radošo personu – mārketinga speciālistu klāsteru izveide u.tml.)
- Sociālo integrāciju un līdzdalību stimulējošus instrumentus

❖ *Kultūra Latvijas nācijai ir ļoti nozīmīga. Faktiski, ar savu identitāti un kultūru mēs turamies un atšķiramies no citiem, piemēram, krieviem vai arī citām Eiropas valstīm. Ja mūsu kultūra nogrims, ja tā asimilēsies, tad mūsu vairs nebūs. Tā kā kultūrai ir ļoti liela nozīme Latvijai un latviešiem. Ja politiķi to sapratīs, tad arī kaut kas uzlabosies.*

❖ Radošo personu un LKA studējošo veltījums politikas veidotājiem

